

УДК [94(477.83/.86):355.121(=162.1)]"1919/1921"

DOI: 10.33402/up.2021-14-100-113

Рафал РОГУСКИ

доктор історії, науковий співробітник Інституту історії

Природничо-гуманітарного університету в Седльцах

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3635-6768>

e-mail: rafalroguski.roguski@gmail.com

ВПЛИВ ЛОКАЛІЗОВАНИХ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ПОЛЬСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ВІДДІЛІВ НА БЕЗПЕКУ ЇЇ МЕШКАНЦІВ У 1919–1921 РОКАХ. ВИБРАНІ ПРОБЛЕМИ

Проаналізовано вплив зосереджених у Східній Галичині тилкових відділів Війська Польського на безпеку населення регіону в 1918–1921 рр. (від початку боротьби за незалежність Польщі в листопаді 1918 р. – до закінчення польсько-російського протистояння у 1921 р.)¹. Визначено «Східну Галичину» як територію Тернопільського, Львівського і Станіславівського воєводств, що в 1921–1939 рр. належали до Польщі. Особливу увагу зосереджено на території Львова – головному місті регіону. Досліджено ситуацію цивільного населення на цих територіях і вплив зосереджених тут польських військ на локальну спільноту, а також співпрацю населення зі службами охорони громадського порядку. Розглянуто вибрані проблеми внутрішньої безпеки Східної Галичини в 1918–1921 рр. в контексті цивільного населення і локалізованого фронту Війська Польського.

Проаналізовано внутрішню політику Галицького революційного комітету – тимчасового революційного уряду Галицької Соціалістичної Радянської Республіки (липень–вересень 1920 р.). Показано репресії представників більшовицької влади проти української та польської інтелігенції, діячів Західно-Української Народної Республіки, урядовців Польської Республіки.

¹ Східна Галичина – землі між річками Збруч і Сян. Від 1772 р., часу Першого поділу Польщі, належали до Царства Австрії (від 1867 – Австро-Угорської монархії). З листопада 1918 р. ці терени були предметом суперечок і театром польсько-української війни 1918–1919 рр., яка закінчилася витісненням військ Західноукраїнської Народної Республіки за Збруч. У червні 1919 р. Верховна Рада [союзних і об'єднаних держав] у Парижі доручила Польщі зайняти Східну Галичину через загрозу з боку Радянської Росії. У грудні 1919 р. вона визнала за Польщею 25-літній мандат на володіння Східною Галичиною (потім продовжений). У березні 1923 р. Верховна Рада затвердила суверенність польського панування над цими землями. Радянська Росія визнала належність Східної Галичини до Польщі в трактаті про мир між Польщею і Радянською Росією, підписаному в Ризі в березні 1921 р. За: Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej / red. A. Garlicki i in. Warszawa: Wyd-wo «Wiedza Powszechna», 1999. S. 98.

Ключові слова: Східна Галичина, військові підрозділи, внутрішня безпека, міжнаціональні відносини, Західно-Українська Народна Республіка, Галицька Соціалістична Радянська Республіка.

Питання безпеки мешканців Східної Галичини виникло вже в часі перших польсько-українських битв. Обидві сторони конфлікту застосовували насильство до місцевого населення. У містах ставлення жовнів до цивільних значною мірою залежало від їхньої національної належності. У військах виявляли поведінку, що суперечила воєнному праву, до національно «чужих»: українці були проти поляків, поляки проти українців, знаних також русинами. Водночас усі переслідували єврейське населення.

Українське військо брутально і провокаційно ставилося до польського населення. Поляки потерпали від безперервних ревізій, які жовніри проводили з власної ініціативи, обкрадаючи і грабуючи магазини та приватні помешкання. Постанов про обмеження ревізій жовніри не дотримувалися. Під час проходження військового транспорту відбувалися масові грабунки помешкань і крамниць, вибухали навіть битви між самими жовнірами за награвані здобутки. В населення забирали предмети військового призначення, знімали одяг та взуття навіть з перехожих на вулицях. Справжнім бичем була військова поліція (охорона), яка мотивувала свою діяльність політичними цілями. Найбільшу допомогу при виконанні незаконних ревізій надавали євреї, німці, австрійці, а також чехословаки, які служили в українському війську, тобто ті, хто прибув сюди ззовні². Схожі суспільні механізми працювали на східних теренах Другої Речі Посполитої до 17 вересня 1939 р., де після вторгнення Червоної армії з'явилася спеціальна колабораційна міліція, створена з комуністів, злочинців і місцевої бідноти. Значною мірою її складали вихідці з національних меншин.

Східна Галичина була територією з різноманітним національним складом. Поляки в багатьох її регіонах становили меншість. На півдні і сході переважали українці, навіть якщо вони не були зацікавлені безпосередньо в створенні незалежної Української держави, то вже напевно не підтримували приєднання цих земель до повсталого після 123 років небуття Польщі. У 1920 р. ще під час воєнних дій проти Радянської Росії поляки, що мешкали у Львові і Східній Галичині, сподівалися швидкого закінчення війни, політичної та господарської стабілізації і досягнення передвоєнного добробуту. Українці натомість розраховували на здобуття власної незалежності та успіх у війні, що точилася в Українській Наддніпрянщині. Вони також відчували непевність через майбутню взаємодію з новою польською владою. Євреї чекали відновлення власних довоєнних економічних позицій та нормалізацію відносин з новою владою Польщі³. Багато мешканців регіону неприхильно ставилися до новосформованої

² Centralne Archiwum Wojskowe (dalej – CAW). DOE Brzeżany we Lwowie 6 Sygn. I.331.7.6. (karta nieliczbowana), Powiatowe Dowództwo Etapowe w Stryju. L. p. 24/19. Poufne. Sprawozdanie odnośnie zachowania się wojsk Ukraińskich. Stryj 19 czerwca 1919 roku. DOE – Командування Етапного Округу (Dowództwo Okręgu Etapowego) – одиниця військової територіальної адміністрації на етапних територіях. За ієрархією вище за Командування етапного повіту.

³ Hubko W. Lwów w roku 1920: od stolicy kraju koronnego do miasta wojewódzkiego (życie powszednie miasta i mieszkańców). *Tożsamość galicyjska z perspektywy Polski i Ukrainy* / red. nauk.: P. Czubik, Z. Mach. Bielsko-Biała, 2008. S. 49.

польської влади, а Військо Польське не могло схилити на свій бік цивільне населення. Командування великих частин і військові територіальні командування (Командування гарнізонів, Командування міст і Командування площ) наказували прихильно налаштувати місцеве населення до війська. Жовнірам заборонили самовільні й необґрунтовані ревізії цивільних та рекомендували коректно ставитися до місцевих мешканців, оскільки існувало сподівання зорганізувати в Східній Галичині плебісцит⁴.

Військові операції у кожній війні мають свою індивідуальну специфіку. Залежно від ситуації на фронті і стратегічних чи оперативних цілей кампанії військові дії проводять у позиційний чи маневровий спосіб. Якщо оперативні відділи достатньо дисципліновані і не порушують воєнного права, тоді цивільне населення зазнає збитків випадково. Зовсім по-іншому є тоді, коли війна має маневровий чи партизанський характер. Утворювані нерегулярні військові відділи переважно стають загрозою для місцевого люду. Але найбільшою небезпекою залишаються утворені внаслідок битв неорганізовані групи мародерів, утікачів чи дезертирів – людей деморалізованих, переслідуваних і сповнених рішучості, зазвичай озброєних. Найчастіше вони походили з військових формацій, що на фронті відзначилися непослухом. Становище мешканців Східної Галичини в тилу польських дивізій, що відступали в бік Львова під час польсько-української війни, ускладнювалося появою невеликих, але дуже рухливих партизанських відділів. Вони склалися з колишніх жовнірів Української галицької армії і колишньої австрійської армії. Малі групи мародерів не могли загрожувати регулярним військовим відділам, але провокували тривогу й паніку серед цивільного населення і локальної адміністрації. Під впливом їхньої активності посилювалися чутки про українське повстання, яке нібито мало вибухнути. Одночасно виникла підозра, що на теренах Східної Галичини діють більшовицькі агенти⁵. Побоювання щодо українського повстання і відновлення Західно-Української Народної Республіки виявилися помилковими, натомість слушно було оцінено небезпеку потрапляння на терени Галичини більшовицьких агітаторів і шпигунів⁶.

Специфікою прифронтових територій було й те, що вони стали місцями для втечі дезертирів і колишніх в'язнів. За їхнє пересування у Східній Галичині і повсюди на територіях запліччя фронту (так званих етапах) відповідали територіальні командування. У центрі нашої уваги – Командування етапних округів і їхні нижчі структури (Командування етапних повітів, Командування міст, Командування площі, Командування етапних станцій, Командування вокзалу). Повіти Східної Галичини були переповнені втікачами з української армії та особами різних національностей, що поверталися з російської неволі. Часто траплялися випадки, коли Командування етапних повітів, Етапні станції і підпорядковані їм Збірні станції випускали на волю

⁴ CAW. Sygn. I. 331. 7.7. DOE Brzeżany we Lwowie 7 (karta nieliczbowana). L. 1200 pf. Rozgraniczeni kompetencyj Dowództw etapowych i Władz cywilnych na terenie etapowym. Do rozkazu: Stosunek do ludności cywilnej. L. p. Z Rozkazami Dowództwa Frontu Galicyjskiego z 4. IX.1919. L. op. 5918/ III. DOE – Dowództwo Okręgu Etapowego.

⁵ Klimecki M. Galicja Wschodnia 1920. Warszawa: Bellona, 2005. S. 120.

⁶ Ibid. S. 121. Західно-Українська Народна Республіка – держава, що виникла після Першої світової війни. Здійснювала контроль над частиною Східної Галичини в період від 1 листопада 1918 до 16 липня 1919 р.

в'язнів, які були передані їм Інформаційним відділом (військова розвідка і контррозвідка). Їхнє вільне пересування загрожувало небезпекою для порядку і публічного здоров'я (ці люди часто були заражені тифом). Дезертирів з української армії рекомендували передавати до Збірних станцій в'язнів у Львові; українців, які були російськими офіцерами, – до Збірної станції для офіцерів у Тарнові, а військовополонених, які поверталися з Росії, – до Збірної станції у Львові. Поляків, що втекли з української неволі у разі засвідчення того факту, що вони справді звільнилися, а не були дезертирами Війська Польського, перед відправленням додому чи до власного полку було наказано тримати на карантині і скерувати на огляд лікаря⁷. Для польських жовнірів колишніх австрійських військ, які поверталися з українських інтернаційних таборів, у Львові на вулиці Замарстинівській було створено Карантинний дім командування етапного округу Львів (Dom Kwarantanny Dowództwa Okręgu Etapowego Lwów). Командування залізничних вокзалів, пости жандармерії і поліції були зобов'язані скеровувати всіх жовнірів польської національності до Карантину Війська Польського, де вони знаходили опіку. Хворих натомість спрямовували до Збірної станції хворих і поранених на Головному вокзалі у Львові або до найближчого військового шпиталю⁸. Військовополонених та інтернованих з галицького фронту скеровували до розподільної станції у Львові. До Львова також було наказано відряджати полонених з відділів отамана Петлюри. Петлюрівців відокремлювали від інших, до них ставлення було кращим. Після купання і виведення вошей полонених з відділів отамана Петлюри було наказано відсилати до табору в Ланьцуті⁹. За наказом Головного командування Війська Польського, жовнірів української наддніпрянської армії, які в замкнутих транспортах перетнули кордон Польщі, не вважали військовополоненими, їх збирали в концентраційних таборах. (Увага! Концентраційний табір був місцем, де зосереджувалися військовополонені або жовніри власної армії перед відправленням до пунктів призначення – таборів військовополонених, а для власного війська – материнських відділів. Згадані тут концентраційні табори не мають нічого спільного з німецькими таборами 1933–1945 рр., ані також з радянськими лагерьями). Майбутнє застосування цих військ було зумовлене договором між польським і українським урядами. Ставлення до них мало відповідати засадам трактування жовнірів чужої армії (не ворожої)¹⁰. Відчуття безпеки і справедливості серед львів'ян збурювали жовніри розгромленої армії Денікіна, які через Львів переміщалися на захід. Маючи в своєму розпорядженні великі кошти, вони шокували мешканців міста своїм одягом, марнотратством і брутальністю¹¹. Для місцевого населення така по-

⁷ CAW. Sygn. I. 331. 7.7. DOE Brzeżany we Lwowie 7 (karta nieliczbowana). Dowództwo Okręgu Etapowego we Lwowie. Rozkaz nr 11 Lwów, dnia 6 września 1919. Postępowanie z dezerterami ukraińskimi i powracającymi z niewoli rosyjskiej.

⁸ CAW. Sygn. I. 330.4.1 (karta nieliczbowana). Dowództwo Etapu WP Lwów 1. Powiatowe Dowództwo Etapowe Lwów. Rozkaz Nr 168, Lwów, dn. 17. VI. 1919.

⁹ CAW. Sygn. I. 331.20.1 (karta nieliczbowana). DOE Tarnopol 1. Dow. 12 Dyw. Piech. Brzeżany. Sztab 1192. 17/12. 12. Odpis.

¹⁰ CAW. Sygn. I. 331.20.1. DOE Tarnopol 1 (karta nieliczbowana). Dowództwo XII. Dyw. Piech. P.P. 32. Dnia 4. Grudnia 1919. L. 02799/5.

¹¹ Hubko W. Lwów... S. 52.

ведінка жовнірів здавалась дивною ще й тому, що їхня армія зазнала поразки, тобто вони, по суті, були втікачами.

Командування військової жандармерії генерального округу Львів нагадувало державній поліції, що за розпорядженням Командування генерального округу № 83 (Організації головного інспекційного управління) всіх затриманих дезертирів, військових злочинців і військовополонених, що втекли, потрібно було доправляти до судів, які займалися їхнім пошуком, або до Командування міст і площ (військового гарнізону) з проханням про ескорт до найближчого відділу. Заарештованих цивільних осіб відправляли до II Відділу командування генерального округу Львів (військова контррозвідка). Львівське головне інспекційне управління належало повідомити лише про затримання і відправку підозрюваного до арешту. Головне інспекційне управління скасовувало гончі листи. Поліція приводила до Головного інспекційного управління жандармерії дезертирів і військовополонених, що втекли. Згодом ті самі ескорти доставляли їх до Командування міст чи Командування площ¹². Командування і військові відділи зверталися до органів державної поліції з доносами про дезертирство жовнірів, просячи допомоги в їхньому затриманні, адже проблема дезертирства не закінчилася разом з настанням збройних дій, втікачі з війська пересувалися Західною Галичиною впродовж усього часу війни. З настанням гарячої фази польсько-російського конфлікту відповідальність за внутрішню безпеку лягла передусім на державну поліцію, однак пошук військових дезертирів не належав до її першочергових завдань. Розпорядженням від 26 червня 1921 р. начальник Штабу командування генерального округу Львів наказав під час пошуку дезертирів звертатися напряду до військової жандармерії. Лише тоді, коли ані в місцевості, ані в повіті ймовірного перебування дезертира не було, пост жандармерії міг використовувати поліцію, завданням якої було відправлення дезертира до найближчого пункту військової жандармерії, а та далі вже повинна була ескортувати арештанта¹³. Поліція не могла активно допомагати війську шукати дезертирів, оскільки її особового складу не вистачало навіть на забезпечення порядку серед цивільних¹⁴.

Військові відділи в Східній Малопольщі часто мали проблему з окресленням того, хто відповідає за безпеку цивільного населення на цих територіях і хто чийм

¹² Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). Ф. 791. Оп. 1. Спр. 9. Арк 6. Команда государственной полиции на Малопольщу во Львове, Переписка с Главным Управлением полиции в Варшаве, командованиями жандармерии, инструкции и другие. Dowództwo Zand. Wojsk. O.G. Lwów. Oficer inwigilacyjny. L. 1819/201 inw., Lwów, dnia 26. czerwca 1920. Do Komendy Policji Państwowej na Małopolskę we Lwowie.

¹³ ЦДАІЛ України. Ф. 791. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 7. Сообщение этапной инспекции 6 армии и переписка с командованием генерального округа о развале дисциплины в армии. Do-Gen. Lwów. Wydział I sztabu. Dnia 26. VI. 1921. Nr 35928/7173/I. bezp. Do rozkazu tajnego. Odnoszenie się do Policji Państwowej w sprawach dewercji.

¹⁴ ЦДАІЛ України. Ф. 791. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 8. Сообщение этапной инспекции 6 армии и переписки с командованием генерального округа о развале дисциплины в армии. Komenda Policji Państwowej na Małopolskę we Lwowie. L. dz. 1761. Do Dowództwa Okręgu Generalnego we Lwowie.

наказам мусить підпорядковуватися. Зокрема на території розташування польської 3-ї дивізії стрільців намагалися розібратися, наскільки залежать від командування дивізії комісари і цивільні підкомісари, військові етапові формування і формування жандармерії, а також цивільна охорона, організована в деяких місцевостях. Ці формування та інституції часто втручалися в переслідування жовнірами місцевих мешканців. До прикладу, жандармерія арештувала пост, визначений 3-ю бригадою кавалерії для зв'язку 3-ї дивізії стрільців, за суперечку з місцевим населенням. Арештованих конвоювали зі зброєю і кіньми до Тернополя, не повідомивши про це Командування 3-ї дивізії стрільців. До цієї події здавалося, що етапові формування і жандармерія урядують повністю поза Командуванням 3-ї дивізії, хоча наказ Л. 5890/III Командування галицького фронту стверджував, що військово-карні справи на території дивізії належать до її юрисдикції, цього припису мусили дотримуватися і командири етапів, виняток становили справи, що належали до адміністрації¹⁵. Часто Командування фронтів чи армії видавало розпорядження, в яких підпорядковувало собі окремі відділи і військові формації. Ситуація була зрозумілою на території воєнних дій, але на етапних територіях (запліччі фронту) ускладнювалася. Командування військових лінійних відділів не хотіло підпорядковуватися етапним командирам, жовніри з фронту – етапним відділам і відділам жандармерії. Траплялися випадки, коли жовніри окремих військових формувань взаємно ускладнювали собі життя, особливо за участі цивільного населення, якому плутанина в розподілі ролей окремих служб спрощувала вчинення злочинів. Траплялося, що жовніри лінійних відділів допомагали контрабандистам чи покривали своїх жовнірів, які чинили шкоду мешканцям. Керівництво I батальйону 12-го полку стрільців надало неформальний дозвіл мешканцям Волочиська вивозити харчі за кордон, усно повідомивши вахмістра жандармерії, аби прикордонним місцевим не робили перешкод у вивозі товарів (і це за умов величезного дефіциту усього). На території 6-ї дивізії стрільців була широко поширена контрабанда продовольчих товарів і тютюну. Контрабандисти-євреї володіли якимись не відомими для жовнірів жандармерії і етапних батальйонів легітимаціями, що були надані офіцерами різних французьких полків і батальйонів. Євреї в разі конфіскації предметів, які вони перевозили, зверталися зі скаргами до командування 6-ї дивізії стрільців, яке наказувало негайно повертати конфісковані товари. Керівництво 6-ї дивізії стрільців заборонило навіть реквізицію коней та інших військових матеріалів, залишених українськими жовнірами¹⁶.

Військові ревізії негативно впливали на стан забезпечення цивільного населення. Військо забиравало насамперед предмети першої необхідності, зокрема одяг і взуття, підозрюючи, що вони походять з військових ресурсів. У разі знаходження предметів військового походження їхнього власника чекало покарання. На потреби

¹⁵ CAW. Sygn. I. 331. 7.3. DOE Brzeżany we Lwowie 3 (karta nieliczbowana). Odpis. 3 Dywizja Strzelców Sztab III oddział L. 619 B. W sprawie związku Dowództwa Etapowego i Żandarmerii a Dowództwem 3 Dywizji Strzelców. Do dowódcy Frontu Galicyjskiego.

¹⁶ CAW. Sygn. I.331.7.6. DOE Brzeżany we Lwowie 6 (karta nieliczbowana). Dowództwo Frontu Galicyjskiego L. OP. 6040 Uregulowanie służby żandarmerii w rejonie 6 Dywizji Strzelców, Brzeżany, dnia 1 IX 1919.

армії жовніри відбирали також всю продукцію промислового виробництва, що було спричинено її очевидною нестачею на ринку. Такий випадок трапився в Крайовому закладі одягу у Львові на початку листопада 1919 р. Взуття, яке продавали через цього посередника (заклад не був виробником) у львівських магазинах і поза містом, військова влада реквізувала, покликаючись на те, що воно належить армії і його не можна продавати на ринку. Власники згаданого закладу просили Галицьке намісництво про надання військовій жандармерії рекомендації не конфісковувати легально куплені в цьому закладі одяг та взуття. Діяльність жандармерії ще більше ускладнювала важку ситуацію з постачанням одягу і взуття для цивільного населення¹⁷. Конфіскація одягу була на порядку денному, оскільки жовнірам бракувало майже всього: вони служили в етапних формуваннях, наприклад, в Східній Галичині, з однією парою чобіт і одним зимовим плащем.

На жаль, непоодиноким прикладом ставлення жовнірів етапних формувань до цивільного населення була їхня поведінка на території 3-ї дивізії стрільців. Два французькі офіцери – капітан Мослін і лейтенант Паїліссе (з 3-ї дивізії стрільців, що прибули в складі так званої Армії Геллера з Франції), – шукаючи житло, застали в польському селі жовнірів одного з етапних батальйонів, які грабували цивільне населення. Жовніри забирали білизну й одяг зі шкіри. Попри розпорядження забирати в селян тільки військові предмети, вони конфісковували також і цивільні речі. Офіцери підвіділу, що проводив згадані ревізії, спали по штабквартирах, а їхні підлегли в міжчасі грабували цивільних. Після відходу французьких офіцерів місцеві цивільні хотіли втікати на околиці лісу, боячись помсти. Командир 3-ї дивізії стрільців видав наказ, щоб одного з командуючих згаданим етапним відділом офіцерів покарати 30-денним арештом, а другого порушника етапів віддати під військовий суд¹⁸. За безправні ревізії, розбої і примус щодо цивільних карали дуже суворо. Польові суди за злочини, жертвами яких було цивільне населення, не вагаючись, присуджували навіть смертні вироки. Ревізії могли проводити лише офіцери чи відділи під їхнім командуванням. Усіх спійманих на ревізіях жовнірів мали передавати дисциплінарним судам як грабіжників¹⁹.

Стаціонавання польських військових відділів у Львові і в інших гарнізонних містах, безсумнівно, збільшувало відчуття безпеки місцевого польського населення і давало імпульс для господарського і культурного розвитку, хоч деколи й ускладнювало функціонування міста. Проблеми створювала також поведінка жовнірів поза годинами служби, навіть офіцерів. З метою забезпечення відповідної

¹⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 791. Оп. 1. Команда государственной полиции на Малопольшу во Львове. Спр. 9. Переписка с Главным Управлением полиции в Варшаве, командованиями жандармерии, инструкции и другие. Pismo Namiestnictwa Galicyjskiego L. 77968 11a/7833, Lwów, dnia 28 listopada 1919. Do Dowództwa Żandarmerii przy O[kręgu] G[eneralnym].

¹⁸ CAW. Sygn. I. 331. 7.3 (karta nieliczbowana). DOE Brzeżany we Lwowie 3. Odpis 3. Dywizja Strzelców 8 pułk strzelców polskich dnia 16 września 1919. Raport ppłk Bosquet dowódcy pododdziału Wierzbowiec.

¹⁹ CAW. Sygn. I 332. 87.1 (karta nieliczbowana) DPE Tarnopol 1. Dowództwo Frontu Galicyjsko – Wołyńskiego L. op. 4748. Lwów, dnia 6 lipca 1919. Zakaz bezprawnych rekwizycji.

військової дисципліни у львівському гарнізоні, головню на вулицях і в публічних місцях, Командування міста і площ у Львові весною 1919 р. зорганізувало офіцерські патрулі, які діяли на вулицях міста і в публічних місцях²⁰. Вони мали право контролю і притягання до відповідальності тих жовнірів, які порушували дисципліну. Могли контролювати їхню поведінку на території міста, перевіряти укомплектування обмундирування, легітимації і дотримання ними правил їзди на конях та руху військових поїздів. У Львові Командування міста і плацу встановило чотири офіцерські патрулі, що контролювали молодших офіцерів в ранзі лейтенанта і трьох прапорщиків. Офіцер, який ніс патруль, був одягнений в біле з червоною пов'язкою на плечах та мав легітимацію²¹. Командування міста і площі у Львові надало офіцерам і жовнірам Урядової охорони безпеки право вимагати засвідчення легітимації від офіцерів і жовнірів²². Біля частини військових об'єктів в межах міста, наприклад, канцелярії чи військових кас, виставляли військові пости. У нічні години нікому не можна було наблизитися до посту. Головний квартирмейстер Головного командування польських військ в Східній Галичині генерал Євгеніуш Грандовскі наказав, аби чужі особи, побачивши поданий караульним знак рукою, переходили на інший бік вулиці. Однак траплялося, що навіть перехожі поблизу поста жовніри не дотримувалися попереджень караульних. І це при тому, що дотримування знаків варті було одним із засадничих приписів вартової служби. У разі ігнорування попередження пост був зобов'язаний використувувати зброю щодо порушника²³.

Командування гарнізонів видавало накази, що окреслювали побут військових відділів. Ці накази регулювали навіть такі прозаїчні речі, як рух вулицею. Виявилося, що через почуття вишості у стосунку до цивільних жовніри не дотримувалися засад дорожнього руху, їздячи кінями по тротуарах чи маршируючи компактними підрозділами і цим блокуючи пішохідний рух. Такі марші компактних військових колон відбувалися, наприклад, у Львові і Перемишлі, попри категоричну заборону. Військова колона могла рухатися лише бруківкою. Командири, котрі не підпорядковувалися наказу, мали бути покарані Командуванням міста і площі²⁴.

²⁰ Командування міста і площі у військово-територіальній ієрархії було нижчим від Командування гарнізону. Розрізняли також Командування міста і Командування площі.

²¹ CAW. Sygn. I. 330.4.1. Dowództwo Etapu WP Lwów 1 (karta nieliczbowana). Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią. Ekspozytura Kwatermistrzostwa, Rozkaz Nr 1. Lwów, dnia 5. Kwietnia 1919. L. p. 7. Patrole oficerskie dla strzeżenia dyscypliny. (Rozkaz dzienny Komendy M. i Pl. We Lwowie z dn. 2. bm. Nr. 92).

²² CAW. Sygn. I. 330.4.1. Dowództwo Etapu WP Lwów 1 (karta nieliczbowana). Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią. Kwatermistrzostwo Główne. Rozkaz wewnętrzny Nr. 6. Lwów, dnia 4. Lutego 1919. L. p. 24. Udzielenie Rządowej Straży Bezpieczeństwa we Lwowie prawa żądania legitymacyj od osób wojskowych.

²³ CAW. Sygn. I. 330.4.1. Dowództwo Etapu WP Lwów 1. Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią. Ekspozytura Kwatermistrzostwa. Rozkaz Nr 74 (Kwatermistrzostwa). Przemyśl, dnia 5. Kwietnia 1919. O. W. kwat. 178. Posterunki nocne przy obiektach wojskowych we Lwowie.

²⁴ CAW. Sygn. I. 330.4.1. Dowództwo Etapu WP Lwów 1 Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią. Rozkaz Nr 74 (Kwatermistrzostwa). Przemyśl, dnia 5. Kwietnia 1919. O. W. kwat. 177. Zakaz maszerowania po chodnikach.

Безпеку у львівському гарнізоні забезпечували етапні відділи і жандармерія. Їх доповненням була Добровольча ліга жінок. Перша Жіноча ліга виникла у січні 1919 р. в зайнятому українцями Львові з відділу Добровольчої міліції жінок, який виконував функції вартових і охоронців порядку. До неї зголошувалися жінки різних професій і з різних суспільних верств. Вони сформували відділи, що налічували 350–400 жовнів. Легіоністки воювали також і на першій лінії. Професійні військові до Жіночої ліги, однак, ставилися з пересторогою. Відзначали великий патріотизм і бажання жінок йти на жертви, але також звертали увагу на їхні слабші фізичні кондиції і неочікувані реакції на стрес²⁵. Навесні 1920 р. Командування генерального округу Львів при Командуванні польських військ в Галичині сформувало відділи Добровольчої ліги жінок. Вони були відкликані з фронтової служби і призначені до гарнізонної і допоміжної служби на території Генерального округу Львів. Добровольчу лігу жінок було зараховано до охоронних формувань в межах краю. Вони могли здійснювати охоронну службу і лише в надзвичайних ситуаціях виконувати локальну службу з охорони безпеки. Легіоністки несли варту біля військових заводів і складів²⁶.

Незадовго після відновлення Польщею незалежності розпочалося створення поліцейних служб. При військовому Командуванні охорони Львова сформували відділ Жандармерії охорони Львова. Тоді ж на території Східної Галичини заснували низку організацій, покликаних забезпечувати порядок, як, наприклад, Малопольська громадська варта (*Małopolska Straż Obywatelska*). На початку грудня 1919 р. Жандармерія Східної Галичини творила єдину організацію разом з Командуванням жандармерії в Східній Галичині. З огляду на битви з Українцями, що тривали в цей час, корпус жандармерії було поділено на польовий і крайовий. Польова жандармерія виконувала типові для цього формування функції поліції на запліччі фронту²⁷. На терені Східної Галичини існувало багато громадських організацій, що здійснювали охорону порядку, такі, наприклад, як згадана Малопольська громадська варта. Процес уніфікації поліцейних організацій розпочався лише під кінець 1919 року. 12 листопада 1919 р. виконавчим розпорядженням міністра внутрішніх справ крайову жандармерію і виконавчу поліцію на території Галичини було зараховано до корпусу державної поліції. Розпорядження Міністерства внутрішніх справ від 14 листопада 1919 р. окреслило тимчасову організацію територіальної Поліції трьома окружними командуваннями, локалізованими в Кракові, Львові і Перемишлі²⁸. Ситуація на Східному фронті вплинула на творення поліцейних органів. На підставі розпорядження від 28 лютого 1920 р. відповідальність за охорону

²⁵ Odziemkowski J. *Polskie formacje etapowe na Litwie i Białorusi 1919–1920*. Kraków: Wydawnictwo i Poligrafia Kurii Prowincjalnej Zakonu Pijarów, 2011. S. 57.

²⁶ CAW. Sygn. I. 335.190.1. Dowództwo Ochotn. Legii Kobiet 1. S. 1, 2, 4. Ministerstwo Spraw Wojskowych. Sztab Oddział I. Liczb. 2555 Mob. Warszawa, dnia 18 maja 1920. Organizacja Ochotniczej Legii Kobiet.

²⁷ Misiuk A. *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*. Warszawa: Wyd-wo naukowe PWN, 1996. S. 31–32.

²⁸ Misiuk A. *Historia policji w Polsce od X wieku do współczesności*. Warszawa: Wyd-wa Akademickie i Profesjonalne, 2008. S. 103.

безпеки перейняла державна поліція. Так, 28 квітня 1920 р. було створено Окружне командування поліції «Схід» з тимчасовою резиденцією у Львові²⁹.

Новоутворена польська поліція співпрацювала з військом, допомагаючи йому в організації облав на дезертирів. До кожного патруля жандармерії коменданти повітової поліції приставляли одного співробітника, завданням якого було надавати жовнірам вказівки під час перевірки документів. Поліціанти допомагали також в пошуках тих, хто переховувався від правосуддя, а також пильнували, аби під час таких розшуків і облав не відбулося жодних перевишень повноважень³⁰.

У Східній Малопольщі суттєвою проблемою, що впливала на стан безпеки не лише в 1918–1921 рр., але й протягом всього міжвоєнного часу, було володіння цивільним населенням нелегальною зброєю. Перша світова, польсько-українська і польсько-російська війни, що прокотилися цим регіоном, спричинилися до того, що цивільне населення мало велику кількість зброї та амуніції. У Львові міська влада не могла дати собі раду з неконтрольованим обігом зброї. Часто на Цитаделі жовніри полку піхоти, що стаціонувався тут, влаштували нічні перестрілки. Траплялося, що випадкові кулі ранили перехожих. Зброєю користувалися також і цивільні³¹. Під час воєнних дій нелегально здобута зброя ставала специфічною валютою. Українські селяни переховували знайдене озброєння та амуніцію, вимінюючи їх на тютюн і сіль. Посередниками у цій торгівлі були місцеві євреї³². Володіння нелегальною зброєю інколи спричиняло неочікувані проблеми. В кінці березня 1921 р. під час пожежі села Романів ніхто не наважувався гасити 20 хат, оскільки в них постійно вибухала нагромаджена амуніція. Схожа ситуація трапилася в 1920 р. у селі Підмонастир біля Бібрки, де вибухнуло 30 хат із захованою там амуніцією. Зосереджена в руках цивільних зброя сприяла бандитизмові, полегшувала можливість опору проти державних інституцій чи могла бути використана під час заворушень. Проведені ревізії не давали жодного ефекту. Поліція мусила постійно робити операційні розвідки³³. На Покутті багато зброї вилучила румунська армія, що перебувала там від травня до липня 1919 р.³⁴

²⁹ Misiuk A. Historia policji w Polsce... S. 104.

³⁰ Litwiński R. Korpus Policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2007. S. 359.

³¹ Hubko W. Lwów... S. 53.

³² Po drugiej inwazji hajdamackiej. *Kurier Poznański*. 1919. 2 sierpnia.

³³ ЦДІАЛ України. Ф. 791. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 10. Циркуляр Министерства внутренних дел о введении амнистии для преступников, распоряжения команды государственной полиции на Малопольском совещании и переписка с Министерством военных дел и другими о улучшении службы безопасности, урегулировании вопроса выдачи виз на выезд за границу и др. Pieczętka Związku Organizacji Narodowych Wschodniej Małopolski we Lwowie. Lwów, 31 marca 1921 r.

³⁴ Експедиції підрозділів жандармерії чи етапних батальйонів з метою вилучення нелегальної зброї у цивільних було названо паціфікацією. Так само, як використаний вище термін на окреслення концентраційного табору, паціфікація тут мала цілком інше значення. Візити війська з метою покарати місцеве українське населення за вчинені ними злочини були названі каральними операціями.

Суттєвою небезпекою була й амуніція, залишена військом без нагляду. На залізничній станції Петриків, розташованій за 45 км від Тернополя, було багато розкиданої артилерійської амуніції і гранат, залишених там після вибухів потяга. Частина снарядів вдалося забрати за допомогою військовополонених, решта загрожувала безпеці поїздів, що проїжджали повз, і цивільному населенню³⁵.

Вплив на безпеку, не лише громадську, а й також збройних сил, мала справна комунікація. Охороною комунікаційних ліній на запліччі фронту займалися етапні формування, жандармерія і державна поліція. З огляду на невеликі військові сили частина обов'язків була передана цивільному населенню. Згідно з наказом Командування етапних округів від листопада 1919 р., села поблизу залізничних шляхів мали організовувати групи охорони залізничної лінії. Рада гміни виставляла пости, які патрулювали колії. Село несло відповідальність за пошкодження залізничної, телеграфної і телефонної ліній на своїй території та за несення варті. У разі недотримання зобов'язань солтисам (начальникам села) загрожувала смертна кара, а всім господарям – накладання контрибуції, яку село мусило заплатити. Зобов'язання підписували гмінна рада, ксьондз і кілька найвпливовіших господарів³⁶.

Керівництво дивізіону військової жандармерії № 6 у Львові звертало увагу коменданта державної поліції у Львові на те, що на деяких залізничних відрізках виникали непорозуміння з контролем подорожніх. Проблемою залишався неузгоджений поділ обов'язків між жандармами і поліцією, а також брак співпраці між цими двома службами. Патрулювання, ймовірно, не відбувалося регулярно і не було ретельним. Командування державної поліції Східної Малопольщі наказувало Командуванню окружної державної поліції дотримуватися тісної співпраці між службами³⁷. Траплялися і курйозні ситуації: згідно з донесенням Станіславівської дирекції державної залізниці, комендант 44-ї етапної кампанії в Микуличині спрямував машинний карабін перед дверима керівництва залізниці і стріляв гострими набоями на пероні в межах залізничної станції, що загрожувало громадському порядку. Офіцера було викликано до Львова для надання пояснень. Аби виправдати нетиповий спосіб ведення служби, офіцер переконував, що настрої населення в повіті Надвірна, де була станція Микуличин, настільки неспокійний, що адміністративна влада і військові звернулися до Командування етапного округу про надання для охорони вокзалу машинного карабіна і додаткової амуніції³⁸.

³⁵ SAW. Sygn. I 332. 87.1 (karta nieliczbowana) DPE Tarnopol 1. Sekcja utrzymania dróg żelaznych do Etapowej komendy w Tarnopolu (sic!), Tarnopol, dnia 11 sierpnia 1919 r.

³⁶ SAW. Sygn. I. 330. 2.2. D-two Etap Pokucie Kołomyja 2. Karta 189. Ubezpieczenie linii kolejowej Kołomyja. Organizacja ubezpieczenia linii kolejowej.

³⁷ ЦДДАЛ України. Ф. 791. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 9. Распоряжения Министерства внутренних дел, президиума Наместничества во Львове и переписка с окружными командами государственной полиции о уведомлении проверки в поездах, борьбе с нарушителями дисциплины в армии. Komenda Policji Państwowej na Małopolskę we Lwowie. L. 780/d. Do Okręgowej Komendy Policji Państwowej Tarnopol, we Lwowie, Stanisławowie i Krakowie. Lwów, dnia 21 kwietnia 1921 r.

³⁸ SAW. Sygn. I.331.7.6. DOE Brzeżany we Lwowie 6 (karta nieliczbowana). Telegram Do DOE Lwów Stanisławów oktw 174 14/9.

У Львові в 1918–1921 рр., особливо в передмістях, була дуже погана санітарна ситуація. З території міста сміття не вивозили взагалі, а зі середмістя нечистоти нерегулярно забирали³⁹. Про санітарний стан міста частково дбало військо, що там локалізувалося. Однак це стосувалося лише військових об'єктів. З метою дотримання чистоти і запобігання поширенню епідемій командуванню кошар і комендантам військових будинків у Львові й околицях було видано наказ, згідно з яким вони мусли якнайшвидше і найретельніше очистити зайняті військом будинки. Сміття, що утворювалося внаслідок цієї роботи, спалювали, щоб менше його вивозити, а розбите скло закопували щонайменше на глибину метра. Дерев'яні відходи, попіл і тирсу збирали окремо й компресували. Заборонялося викидати сміття з військових будинків на вулиці міста. Для вивозу сміття було відведено місце на виїзді з вулиці св. Марціна, за так званим «Золотим Мостом», і на Піліховській горі біля єврейського цвинтаря. До компетенції військових будівель належало постійне підтримування чистоти на тротуарах і половині вулиць уздовж будівель, прибирання снігу, болота і сміття, а також спускання забрудненої води з будинків до каналів і усунення перешкод, що стримували потік води⁴⁰. Відділи гарнізону в Станіславові вивозили нечистоти, куди їм було вигідно, і так забруднювали місто. Це було категорично заборонено – для вивозу сміття виділили площу біля міського ринку⁴¹. В Тернополі нечистоти вивозили у вигрібні ями, інше сміття – на місце спаленого млину Галля, майже в центрі міста. Крім нестерпного запаху, це загрожувало вибухом епідемії. Група мешканців клопотала в магістраті про пошук іншого місця для вивозу нечистот⁴².

Під час польсько-російської війни територія Східної Галичини, зайнята Червоною армією, входила до компетенції тимчасового Галицького революційного комітету, так званого Галревкому⁴³. Станіславівські комісари були підконтрольними ЦК КП(б)У. Іншим осередком контролю за впровадженням комуністичного порядку у Східній Галичині була Революційна військова рада (Rada Wojenno – Rewolucyjna) 14-ї армії. Галревком підтримував зв'язок із призначеним в липні 1920 р. Галицьким бюро при ЦК РКП(б) (Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії (більшовиків)).

³⁹ Hubko W. Lwów... S. 53.

⁴⁰ CAW. Sygn. I. 330.4.1 (karta nieliczbowana). Dowództwo Etapu WP Lwów 1, Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią. Ekspozytura Kwatermistrzostwa, Rozkaz Nr 3, Lwów, dnia 13. Kwietnia 1919. L. p. 13. Rozporządzenie w sprawie utrzymania czystości w budynkach wojskowych.

⁴¹ CAW. Sygn. I. 332. 84. 1. DPE Stanisławów 1. Dowództwo placu w Stanisławowie. Stanisławów, dnia 29/9. 1919. Rozkaz Nr 23.

⁴² CAW. Sygn. I 332. 87.1 (karta nieliczbowana) DPE Tarnopol 1. Pismo grupy mieszkańców miasta do Magistratu Tarnopola. Tarnopol, 11 listopada 1919 r.

⁴³ У 1919 р. в Галичині з'явилося Бюро, а згодом Комітет комуністичної Східної Галичини і Буковини при Центральному комітеті комуністичної партії (більшовиків) України. Було скликано Організаційний комітет, який мав сприяти створенню Комуністичної партії в Галичині. 8 липня 1920 р. Організаційний комітет разом із ЦК КП(б)У створили територіальний орган радянської влади у Східній Галичині – Галицький революційний комітет (Галревком). Serczyk W. A. Historia Ukrainy. Wrocław; Warszawa; Kraków: Ossolineum, 1990. S. 375.

Галревком також проводив комуністичну агітацію серед мешканців Східної Галичини, які прибували з Росії, шукаючи в такий спосіб кандидатів на посади в новій революційній адміністрації в Малопольщі⁴⁴. Червона армія поводитись у Галичині, як на завойованій території. Очевидно, це й була завойована територія. Галревком не стримував червоноармійців перед самовільно здійсненими жнивими, реквізиціями і звичними грабунками з нищенням майна та насильством над цивільним населенням. Жертвами ставала інтелігенція, буржуазія і заможні селяни. Поширювався бандитизм. Створені спеціальні локальні міліції не могли керувати ситуацією. Ба більше, вони самі дуже часто здійснювали злочини, жертвами яких ставали цивільні. Особливо переслідували тих, кого через діяльність на користь Польщі або Західноукраїнської Народної Республіки трактували як ворогів радянської влади. Польське населення члени локальної комуністичної міліції вбивали і грабували. Кількість злочинів, вчинених проти населення Східної Галичини, збільшилася під час відходу польського війська перед офензивою Червоної армії на зламі липня–серпня 1920 р.⁴⁵

Стан внутрішньої безпеки Східної Галичини віддзеркалював ситуацію, в якій знаходився цей регіон після закінчення трьох почергових війн – Першої світової, локальної польсько-української і польсько-російської війни 1919–1921 рр., яка мала вже регіональний характер. Горе і масові ревізії спричинилися до голоду й економічної руїни мешканців Східної Малопольщі. Недоїдання і міграції провокували вибухи епідемій, головно тифу. Особливо негативну роль у цьому відігравали війська, які розповсюджували хвороби. Рівень безпеки на довгі роки зменшував повсюдний доступ до залишеної в лісах вогнепальної зброї. Попри часті військові експедиції і пацифікації, населення, однак, володіло військовою зброєю впродовж усього міжвоєнного часу і часто траплялися випадки її застосування.

Так, 1918–1821 рр. були для регіону часом особливо важким з економічного, суспільного й політичного погляду. Польсько-українські битви за Східну Галичину означали для українців надію на здобуття власної держави, для поляків – необхідність здобути місто, що було одним із центрів Речі Посполитої. Більшовики, натомість, здійснюючи вторгнення, хотіли змінити суспільний порядок у цілій Європі і саме вони становили найбільшу загрозу.

REFERENCES

Garlicki, A. (Ed.). (1999). *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*. Warsaw: Wyd-wo «Wiedza Powszechna» [in Polish].

Hubko, W. (2008). Lwów w roku 1920: od stolicy kraju koronnego do miasta wojewódzkiego (życie powszednie miasta i mieszkańców). In P. Czubik, Z. Mach (Eds.), *Tożsamość galicyjska z perspektywy Polski i Ukrainy* (p. 49). Bielsko-Biała [in Polish].

Klimecki, M. (2005). *Galicja Wschodnia 1920*. Warsaw: Bellona [in Polish].

⁴⁴ Klimecki M. *Galicja Wschodnia 1920*. S. 121.

⁴⁵ Ibid. S. 190.

- Litwiński, R. (2007). *Korpus Policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej [in Polish].
- Misiuk, A. (1996). *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*. Warsaw: Wyd-wo naukowe PWN [in Polish].
- Misiuk, A. (2008). *Historia policji w Polsce od X wieku do współczesności*. Warsaw: Wyd-wa Akademickie i Profesjonalne [in Polish].
- Odziemkowski, J. (2011). *Polskie formacje etapowe na Litwie i Białorusi 1919–1920*. Kraków: Wydawnictwo i Poligrafia Kurii Prowincjalnej Zakonu Pijarów [in Polish].
- Po drugiej inwazji hajdamackiej. (1919, Sierpień 2). *Kurier Poznański* [in Polish].
- Serczyk, W. A. (1990). *Historia Ukrainy*. Wrocław; Warsaw; Kraków: Ossolineum [in Polish].

Rafał ROGUSKI

*Doctor of History, Researcher at the Institute of History
University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3635-6768>
e-mail: rafalroguski.roguski@gmail.com*

THE IMPACT OF POLISH MILITARY UNITS LOCALIZED IN EASTERN HALYCHYNA ON THE SECURITY OF ITS INHABITANTS IN 1919–1921. SELECTED ISSUES

The subject of this article is the influence of the rear units of the Polish Army concentrated in Eastern Halychyna on the security of the region's population in 1918–1921 (from the beginning of the struggle for Polish independence in November 1918 to the end of the Polish-Russian war in 1921). The topic has not yet received detailed research and is awaiting detailed elaboration. Under the definition of «Eastern Halychyna», the author understands the territory of Ternopil, Lviv, and Stanislaviv voivodeships, which in 1921–1939 belonged to Poland. It focuses in detail on the territory of Lviv, which was the capital of the region. The subject of the study is the situation of the civilian population in these territories and the influence of Polish troops concentrated here on the local community, as well as the cooperation of the population with public order services. The article examines selected issues of internal security of Eastern Halychyna in 1918–1921 concerning the civilian population and localized on the shoulder of the Polish Army front. Instead, the study does not address the issues of typical military activity.

The internal policy of the Halychyna revolutionary committee – temporary revolutionary government Halychyna Socialist Soviet Republic (July – September 1920) was analyzed. The repression of representatives of the Bolshevik authorities against the Ukrainian and Polish intellectuals, figures of the West Ukrainian People's Republic, government officials of the Polish Republic is shown.

Keywords: Eastern Halychyna, military units, internal security, interethnic relations, West Ukrainian People's Republic, Halychyna Socialist Soviet Republic.